

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

ՌՅԺԴ. 1865 — ՓՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ. — ՄԱՅԻՍ

ԽՕՍՆԱԿՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՅԱՆԱՊԱՏՍ ՀԱՅՈՑ

Դ

Կ'երևի թէ բաւական ժամանակ մը, նազ Ոսկեբերան յԱրաբիսոն, որ Կոկիսոնէն աւելի ամալի և անշէն էր. իր ձախ բարեկամներն կամաւ հոս ուշացուցին զինքը՝ որ աւելի նեղուի. մինչդեռ ստոյգ բարեկամներն կու մորմոքէին վրան : Իսկ ինքն իրեն սովորութեամբը զրելէ չէր դադրեր. և յոմանց կարծուի որ հոս գրած ըլլայ այն երկու նախադասեալ գրքերն՝ ի մխիթարութիւն վշտացելոց և գայթակղելոց : Նոյն իսկ տեղն այլ իրեն ուրիշ սփոփանաց առիթ կ'ընծայէր. — բարեսէր հիւրընկալներ, որոց առաջին սեպելու է այն ամալ յութեանց մէջ կորած քաղքին եպիսկոպոսն՝ Ոտրիոս, (եթէ ուրիշ կերպ կարդալու չէ այս անունս). անշուշտ առաջուց իսկ ծանօթացած էր ասոր հետ. և թղթի մը մէջ առ Ռուփինոս երէց փիւնիկիոյ՝ որ իրմէ սրբոց նշխարը կու

խնդրէր, խոստանայ զրկել, բերել տալով այս Արաբիսոնի Ոտրիոս եպիսկոպոսէն, որ ունէր շատ մասունք սրբոց : Հաւանօրէն այս բանս հանդիպեցաւ յԱրաբիսոնէ նորէն ի Կոկիսոն դարձած ատենն. ուր մէկ սաստիկ և վերջին ձմեռ մ'այլ անցուց, որ երթալով նուազեցընէր իր ուժը և կեանքը :

Հասաւ վերջին դարունն այլ. նորէն կենդանանալ կարծեց և զուարթացաւ Ոսկեբերան. բայց, « եթէ ամեն մարդ, » կ'ըսէ, կու զուարճանայ դալստեամբ » գարնան, որ զերկիր ծաղկօք և մարդօք կու զարդարէ, ես անոր համար » կ'ուրախանամ՝ որ ինծի ոյժ կու տայ » նորէն իմ մտերմացս հետ խօսակցելու թղթով. . . Ո՛չ այնչափ նաւաւարը » և թիավարը խնդալով այս եղանակիս » կ'իս գալուն՝ կ'ենեն ծովեր պատուելու, որչափ ես խնտումով կ'առնում »

» 'ի ձեռքս եղեգս, թուղթս և թանա-
 » քը, ձեզի գրելու համար»: Երանի
 երբ այս գրութեան նիւթերն ունենար.
 վասն զի « ձմեռուան ատեն երբ չորս
 » դին սառած էր, կ'ըսէ, և չտեսնուած
 » թանձրութիւն ձեան ամեն ճամբայ
 » խցեր գոցեր էր, և ոչ երթալ ոչ գալ
 » կ'ըլլար. իբրև բանտի մէջ յայս տը-
 » նակս փակուած, թուղթ չունենալով՝
 » իբրև շղթայակապ լեզուաւ մշտնջե-
 » նաւոր դատապարտուած էի»: Իսկ այն
 վերջին ձմեռուան համար՝ զոր 'ի կո-
 կիւսոն կրեց, 'ի սկիզբն 407 տարւոյն,
 այսպէս կու գրէ առ հաւատարիմն Ու-
 լումպիադա. « Ձմեռնս արդարև Հայա-
 » ստանի ձմեռն էր. այսչափ ըսելս բա-
 » ւական է. բայց ինծի շատ չգալաւ.
 » վասն զի գիտնալով ըլլալիքն՝ առաջը
 » կ'առնում. միշտ կրակ վառելով, շատ
 » զգեստ հագնելով, աղէկ գոցուելով,
 » և խցիկէս դուրս չենելով. որ թէպէտ
 » շատ ձանձրալի բան է ինծի, բայց ա-
 » պագայ օգտին համար կու համբե-
 » րեմ: Քանի որ տան մէջ եմ՝ շատ
 » չեմ նեղիր ցըրտէն. բայց եթէ քիչ
 » մը դուրս ելնենք կամ բաց օդի կե-
 » նանք՝ շատ կու նեղինք: Ուստի քենէ
 » այլ կ'աղաչեմ և կու խնդրեմ իբրև
 » մեծ շնորհք մը՝ որ քու առողջու-
 » թեանդ այլ հոգ տանիս... և ճար-
 » տար բժշկաց խորհրդով վարուիս...
 » Ինչպէս ես այլ անցեալները քիչ մը
 » օդին ցրտութենէն ստամոքի նեղու-
 » թիւն քաշելով, բաց ուրիշ դեղերէ՝
 » մեր ազնիւ և պատուական Սիւնկիւի-
 » տիա տիկնոջ խաւրած դեղն այլ առ-
 » նըլով՝ գրեթէ իրեք օրուան մէջ նո-
 » րէն առողջացայ... ուստի և կու խընդ-
 » րեմ որ այն դեղէն նորէն ինծի ճա-
 » րել տաս, որ թէ ստամոքաց գրգռու-
 » թեան դէմ կ'օգտէ, թէ կըծոց բոր-
 » բոցումը հանդարտեցնելու, և թէ
 » հարբուխը կ'իջեցնէ. և չափաւորա-
 » պէս տաքցընելով՝ թէ ոյժ կու տայ
 » թէ ախորժակ կու բանայ. ինչպէս
 » քանի մ'օր առաջ ես փորձեցի այս
 » ամենն այլ: Ճար ըրէ որ Թէոփիլոս
 » կոմսն նորէն խաւրէ ինծի այս դեղէն:

» — Բայց չըլլայ թէ խռովիս հոս տեղ
 » քաշած ձմեռուանս համար. վասն զի
 » անցեալ տարուրնէ շատ աւելի աղէկ
 » եմ»: Այս իրաւ կամ յուսադիր ա-
 լետիսը տալէն ետև, երկայն խրատնե-
 րով կու յորդորէ զՈւլիմպիա՝ որ ինք-
 զինքը չթողու տրտմութեան հոգոց մէջ,
 հապա դեղով, համբերութեամբ և սուրբ
 մտածութեամբ քաջալերուի. և ասոնց
 դիւրութեան համար կու խաւրէ իրեն՝
 նախ յիշած մխիթարական գրուածքը,
 Ու որ վնասի յայրմէ՝ եթէ ոչ յանձնէն.
 զոր և պատուիրէ շատ անգամ կար-
 դալ և ինչուան 'ի բերան այլ սովորի:
 Եւ դարձեալ իր վրայ գալով՝ աւելի մը-
 խիթարելու համար այն սրտահոգ ա-
 դաւնին՝ ցանկալի յոյսեր կու տայ, ու-
 րով թերևս նախախնամութիւնն զինքն
 իսկ խաբէր և անուշընէր պանդխտու-
 թիւնը. « Իսկ եթէ ինձմէ զատուած ըլ-
 » լալուդ համար է տխրութիւնդ, ասոր
 » այլ ուրախալի վերջը կրնաս յուսալ.
 » և զայս ոչ եթէ զքեզ սփոփելու հա-
 » մար կ'ըսեմ, այլ ինծի յայտնի կ'ե-
 » րեի այս բանս. վասն զի եթէ այս-
 » պէս ըլլալու չէր, եթէ չեմ սխալիր,
 » ինչուան հիմայ քաշած նեղութիւն-
 » ներէս՝ շատոնց մեռած կ'ըլլայի. թող-
 » լով 'ի Կ.Պօլիս կրածներս, ինչեր որ
 » քաղքէն ելնելէս ետև այն երկայն և
 » ձանձրալի ճամբորդութեան մէջ կրե-
 » ցի, որոց շատն բաւական էին զիս
 » մեռցընելու, ինչ որ հոս գալէս վերջը
 » քաշեցի, ինչ որ կոկիսոնէն ելնելէս
 » ետև և Արաբիսոն եղած ատենս, յայտ-
 » նի են քեզի: Արդ այս ամեն վտան-
 » գէն աղատեցայ. և հիմայ թէ առողջ
 » եմ և թէ շատ հանգիստ. անանկ որ
 » Հայերն անգամ կ'ափշին թէ ինչպէս
 » ասանկ տկար և զաղփաղփուն մար-
 » մնով կրնամ այսպիսի ցրտու դիմա-
 » նալ և ոգի առնուլ, երբ իրենք իսկ՝
 » որ ձմեռուան վարժած են, այս տա-
 » րուանս ձմեռը կարգէ դուրս է կ'ը-
 » սեն. իսկ ես ինչուան այսօր անմիաս-
 » և անարատ մնացի. աւագակաց ձեռ-
 » քէն ազատեցայ՝ որ շատ անգամ վը-
 » րանիս յարձակեցան, շատ կարևոր

» բաներէ զուրկ ըլլալով, ինչուան բաղ-
 » նիքէ այլ. որոնց առջի բերան շատ
 » պէտք կուզգայի. իսկ հիմայ անանկ
 » եղայ՝ որ ոչ պէտք կ'իմանամ, և ոչ
 » այլ պակաս առողջ եմ՝ քան եթէ ա-
 » նոնք ունեցած ըլլայի: Ոչ օգոց սաստ-
 » կութիւնն, ոչ տեղեաց ամայութիւնն,
 » ոչ գնելի բաներու քիչութիւն, ոչ կա-
 » ռւոր դարմանոց պակասութիւնն, ոչ
 » բժշկաց տգիտութիւնն, ոչ բաղա-
 » նեաց չգտուիլն, ոչ իսկ տնակիս մէջ
 » իլրն ի բանտի արգելեալ մնալը, չկա-
 » ռենալով քիչ մը քալել՝ որ ինծի միշտ
 » հարկաւոր էր. ոչ անդադար կրակի
 » և ծխոյ մէջ նստիլս, ոչ աւազակաց
 » վախն, ոչ պահապանաց զգուշանալն
 » վրաս, և ոչ մէկ այսպիսի նեղութիւն՝
 » կրցան զիս ճնշել և ընկճել. այլ և ա-
 » լելի առողջ և հանգիստ եմ՝ քան թէ
 » առաջ, թէպէտ և խնամք և հոգ տա-
 » նելով: Արդ այս բաներս գիտնալով՝
 » դու այլ մէկզի թող հոգերդ և տըրտ-
 » մութիւնդ »:

Աստուծոյ ողորմութեան, արդարու-
 թեան իրաւանց, հաւատարմաց սիրոյն
 և ջանից, և Հռովմայ քահանայապետին
 և կայսեր (Ռնորիոսի) յուսադրութեան
 վրայ վատահացեալ՝ կրնար Ոսկերեբան
 այսպէս գրել, մանաւանդ առ Ոլիմպիա-
 դա: Նոյն իսկ երկինք և վերինք Ոսկե-
 բերանի վշտակից և կողմնակից յայտ-
 նուեցան շատ և շատ կերպով. ուղղոց
 պաշտպանութիւն և երկայնմտութիւն
 և վկայական պսակներ տալով, իսկ թիւ-
 բնոց շատին՝ շուտ և չարաչար վախ-
 ճան. որոց ժամանակակից և անկողմնա-
 սէր պատմիչք այլ վկայեն: Արդարոյն
 դէմ՝ միաբանեալ եպիսկոպոսաց շա-
 տերն այսպիսի վերջ ունեցան. և նախ
 քան զայլս՝ կիւրինոս, Քաղկեդոնի ե-
 պիսկոպոսն, որ իր թեմին մէջ ժողովե-
 ր իր օրինաւոր առաջնորդին հակա-
 ռակորդները. նոյն ժողովին մէջ միա-
 մտութեամբ գտուելով և Ս. Մարութա
 մարտիրոսասէր հայրապետն՝ զիպուա-
 ծով այս կիւրինոսի ոտքը կոխեց. անկէ
 ցաւ և վէրք պատճառեցաւ, որ մար-
 մնոյն վրայ այլ ճարակելով՝ քիչ ատենէ

մեռուց զնա: Բայց ամենէն զլիաւոր
 շարեաց զրգոխն՝ Եւդոքսիա, գրեթէ
 ամենէն այլ առաջ՝ իր հասակին և փա-
 ռաց ամենէն փայլման ատեն՝ մեռաւ
 (տղաբերքի ցաւով), հազիւ երեք և կէս
 ամիս Ոսկերեբանի արտասահմանու-
 թեանէն ետեւ, (6 հոկտ. 404), մինչ դեռ
 սա նոր հասած էր ի կոկիւսոն: Թը-
 շուառ դշխոյ, տգեղացեալ մայր սրբա-
 սէր Գեղանւոյն (Բուլքերիայ). թէ կա-
 մաւ չնուստացընէիր քու սիրտդ՝ մի-
 թէ չէր կրնար բարձրանալ քու օրիոր-
 դիդ նման: Եթէ Ոսկերեբան զբեզ լըր-
 բութեանդ և ազահութեանդ համար՝
 ցեղաբելի և Հերովդիադայ նմանցուց,
 միթէ երբեմն այլ մեծապէս չգովեց,
 երբոր գրեթէ իրեն հետ թափօրակից՝
 փոխադրէիր զնշխարս սրբոցն. դու թըշ-
 նամի եղար այն մեծ անձին, նա ոչ եր-
 բէք քեզի. որ և հիմայ լսելով տարա-
 ժամ մահդ՝ ոչ միայն ոչ խնդաց, այլ և
 ողբաց անշուշտ, որպէս Դաւիթ զԱբե-
 սաղոմ: Աւագ, ափսոս քեզ. շատ և քան
 զչափդ ի վեր բարձրացուցիր շարժե-
 ցիր թագափայլ զլուխդ: Հասաւ, ոհ,
 և ինչ շուտով, հասաւ քու սև օրդ այլ,
 ծածկելու ամեն փառքդ, ամեն վայ-
 ելքդ, ամեն յոյսդ. զբեզ ինքն բոլո-
 րովին ծածկելու յաշխարհէս... Թող
 դիր հիմայ այդ մարմարեայ զլուխդ
 ցուրտ բարձին վրայ, և իջիր, մտիր,
 թագիր, թաղուէ, դադրէ մութ գերեզ-
 մանին մէջ: ... Խնայէ, ով ահեղ ար-
 դարութիւն. — բայց սա թող չիտար ա-
 նոր հանգչելու գերեզմանին մէջ այլ:
 Ոչ Ոսկերեբանն է հոս, այլ Բարձրեալն
 Աստուած՝ բարկութեամբ կու նայի իր
 սրբութեանց զիմաց դրուած զշխոյին մե-
 ռեալ մարմնոյն վրայ: ... Երեսուն և չորս
 տարի Եւդոքսիայ գերեզմանն շարժե-
 լով կու դողայ կու դղրդի, ինչուան որ
 յետ այնքան երկար տարիներու՝ իր հա-
 լածեալ Սրբոյն փառաւորեալ մարմինն
 դայ՝ իր զիմաց կանգնի ու դադրեցընէ
 զանհանդարտն զայն՝ ի կեանս և ի մա-
 հուն: Այն ատեն պիտի դադրի եկե-
 ղեցւոյն հերձուածն այլ, որոյ մէկ մասն
 Յովհաննիսեան կոչուէր՝ Ոսկերեբանի

Հաւատարիմ մնալուն համար : Շատ
կուցաւէր Սուրբն այլ այս երկպառա-
կութեան և անպարտ մարդկան հալա-
ծանաց և չարչարանաց վրայ . զոր կու-
վախէր թէ աւելի զայրացընէ՝ եթէ
կամօք հրաժարի իր աթոռէն , իբր հաս-
տատելով թէսփիլեանց անկանոն ժո-
ղովը : Ասոր համար դեռ Կ.Պօլսէն չե-
լած՝ բողոքոյ դիր գրեր էր առ Պապն
իննովկենտիոս , որպէս և վերջն այլ ,
բայց օգուտ մը չեղաւ :

Իսկ հիմայ յետ եռամեայ տառա-
պանաց պքսորանացն՝ սրտառուչ գիր
մ'այլ գրելով կ'ըսէ առ նոյն գլուխն ե-
կեղեցւոյ . « Թէպէտ և մարմնով որո-
» չեալ տեղ մը միայն կու բնակինք ,
» բայց սիրոյ թէն բոլոր աշխարհս կու
» պատէ . թէ և անբաւ ճամբով հեռու
» եմք իրարմէ , բայց ես քու Սրբու-
» թենէդ զատուած չեմ , այլ միշտ ներ-
» կայ գտուիմ . սիրոյ աչօք տեսնելով
» քու արիութիւնդ , անկեղծ գութդ ,
» անփոփոխ հաստատութիւնդ , և այն
» մեծ , անպակաս և շարունակ մխիթա-
» րութիւնդ՝ որով կու սփոփես զիս ...
» Ասոր համար մեծապէս շնորհակալ
» եմ , և փափագէի ստէպ գրել ձեզի ,
» որ ինձի այլ մեծ մխիթարութիւն էր .
» սակայն տեղւոյս ամայութիւնն չիթո-
» ղուր ինձի զայս . ոչ միայն հեռաւոր՝
» այլ և մօտաւոր կողմերէ անգամ հոս
» գալը դժար է , թէ տեղւոյս՝ սահման-
» ներէ դուրս առանձնութեանն հա-
» մար , և թէ ճամբաներն աւաղակնե-
» րէ բռնուած ըլլալուն . անոր համար
» կարեկցութեան արժանի սեպէ զիս և
» մի կարծեր անհոգութիւն » : Ապա կու
խոստովանի որ Պապուն հայրենի խը-
նամբն բաւական էր ամեն բան կարգի
դնելու , եթէ հակառակորդը նորանոր
չարիք չհնարէին , որոց ըրածները պատ-
մելու չէ թէ նամակ՝ այլ և ոչ գիրք մը
բաւէր : Եւ դարձեալ կրկին և կրկին
կ'աղաչէ՝ որ զանց չընէ հսկողութիւնը ,
վասն զի եղած չարիքն բոլոր եկեղեց-
ւոյ վնաս կու սպառնան : « Իսկ ես՝ ա-
» հա երեք տարի կ'ըլլայ պքսորանացս ,
» որ սովու , սրածութեան , պատերազ-

» մի , անդադար պաշարմանց , խեղճէ
» դուրս միայնութեան , ամենօրեայ մա-
» հուան և իսաւրացի սրերու մէջ ըլ-
» լալով , շատ ու շատ կու մխիթարուիմ
» ձեր հաստատուն և յարատե գթովը ,
» և անկեղծ սիրովդ կու զուարճանամ :
» Ատոնք են իմ պարիսպքս , իմ պաշտ-
» պանութիւնս . այդ է իմ անալէկոծ
» նաւահանգիստս , և անբաւ բարեաց
» գանձս , և մեծ ուրախութեանց և զը-
» ւարճութեանց առիթս : Այսպէս այս
» անապատագոյն տեղւոյս մէջ այլ իմ
» վշտացս մեծ մխիթարութիւն կու
» գտնեմ » : — Այսպիսի թղթոյ և գրո-
ղի՝ իննովկենտիոս չէր կրնար ճարտա-
սանական պատասխան մը տալ , այլ
կրնար և կրցաւ իրեն վայելուչ հայրա-
բար լեզուաւ խօսիլ . « Թէպէտ և պէտք
» է որ անմեղն՝ ամենայն բարիք և ու-
» ղորմութիւն՝ յԱստուծոյ յուսայ , սա-
» կայն մենք այլ այս թուղթս կու
» գրեմք (կիւրակոս սարկաւազի ձե-
» ոգք) , յորդորելով ՚ի համբերել . որ
» չըլլայ թէ անիրաւութիւնն աւելի զօ-
» րանայ՝ ընկճելով , քան թէ բարի
» խիղճն՝ յուսալով : Գիտեմ որ ինձմէ
» սովրելու կարօտ չես դու՝ այդքան
» ժողովրդոց վարդապետ և հայր ,
» թէ առաքինիք անգամ միշտ կու փոր-
» ձուին , որ յայտնի ըլլայ իրենց հաս-
» տատութիւնն և չտկարանալն վը-
» տանգաց մէջ , և երևնայ խղճի մօտաց
» զօրութիւնն ընդդէմ ամենայն անի-
» բաւ չարեաց . որոց կատարելապէս
» չյաղթուին՝ կրնայ երկբայելի ըլլալ :
» Ամեն բանի պէտք է համբերէ՝ ով որ
» նախ Աստուծոյ և ապա իր խղճմտա-
» նաց վրայ վստահ է : Արդարն կրնայ
» ամենայն վշտաց տակ ընկնիլ , բայց
» յաղթուիլ ոչ . վասն զի միտքն ամրա-
» ցած է վարդապետութեամբ Ս. գրոց ,
» զոր ժողովրդեան կու քարոզեմք . որք
» և վկայեն՝ թէ գրեթէ ամենայն սուրբք
» զանազան կերպով և միշտ չարչա-
» րուեցան , և իբրեւ կրակով փորձուե-
» լով՝ այնպէս իրենց համբերութեան
» պսակն ընդունեցան : Արդ հոգւոյդ
» գիտակցութիւնն մխիթարէ քու սիր-

» տըդ, եղբայր իմ ամենասիրելի, որ
» միայն մխիթարութիւն է առաքինու-
» թեան՝ տառապանաց մէջ: Քրիստոսի
» Տեառն մերոյ աչաց առջև՝ զտեալ
» խղճմտանքն՝ պիտի ձգէ խարիսխը 'ի
» նաւահանգիստն խաղաղութեան »:

Ի՞նչ պարզ ու վսեմ, ի՞նչ սրտառու-
լե երկնախառն խօսուածք երկուց քա-
հանայապետաց. ո՞վ չիտեսներ աստուա-
ծային ձեռքն իր եկեղեցւոյն գլխոյն ձե-
ռաց մէջ, և իր երկնային վճիռն՝ գու-
շակեալ անոր գրչովը, քան զոր բար-
ձրագոյն անձ մը չէր կրնար ըլլալ եր-
կրիս վրայ՝ Յովհաննու առջև: Միշտ
մաքուր գիտակցութիւնն Յովհաննու՝
այլ աւելի զտեալ այսքան տառապա-
նօք, ուրեմն ուրիշ բանի չէր մնար՝ բայց
եթէ ձգելու իր մեծ խարիսխը 'ի խորս
յաւիտենական խաղաղութեան: . . .

Արդ ինչո՞ւ չես փութար յետին փոթո-
րիկ կրից նախանձու և ատելութեան,
քշելու այս ալէկոծ և միշտ ծովայաղթ
նաւն՝ իր յետին ծոցը. մինչև ցերեկ ու
տարուբերես զնա 'ի Կոկիւսոնէ յԱրա-
բիսոն, յամայութենէ յամայութիւն . . .
փչէ, մէկ մ'այլ փչէ. քու յետին դառ-
նութեան շունչը, և անիրաւութիւնն
իր գործը կատարէ երկրիս վրայ, արդա-
րութիւնն այլ յերկնից հանդիսանայ:

Եկաւ հասաւ, լեռներ և անապատ-
ներ անցնելով՝ այն դժոխաշունչ փոթո-
րիկն. ներքինեաց և խաբեքայից խա-
ղալիկ եղած՝ թոյլ և դառնացեալ Ար-
կաղեայ հրամանն, խնայով իր եղբօր
(Ոնորիոսի) և Պապին խրատուց: Որով-
հետև այնչափ եպիսկոպոսք և իշխանք
յետ ամենայն ջանից չէին կրնար մեր
Խօսնակին ոսկի բերանը լռեցընել, չէին
կրնար արգելուլ մեծաւ մասամբ զՅու-
նաստան, զՀայաստան, զԱսորիս, զՓիւ-
նիկէ, զՊարսս և զԳոթս, և զիտալիա՝
իրեն դառնալէն գլխով և խնամով, և
զբոլոր աշխարհ՝ զնա պատուելէն, վրձ-
ռեցին անգութքն որ անոր անապա-
տագոյն կարծած տեղէն՝ այլ և շատ ա-
ւելի հեռու և խոր ամայի անապատ
տեղ մը տարուի. որովհետև Կոկացիք
շատ կակուղ գտուեցան և Հայք մար-

դասիրագոյն քան զՅոննա, թող քշուի
Յովհաննէս մինչև յանկիւնս Պոնտոսի,
Լազիստանու բարբարոս բնակչաց մէջ,
յանժանօթ տեղին Պիտիւոնտ, (կամ
Պիդիհոն ըստ նախնեաց) որ է հիմկու
Բիցունտա՝ 'ի ստորոտս Կովկաս լեռանց
Ափխազաց ծովեզերքը, ուր հազիւ նաւ
մօտենար, և ցամաքէն այլ հազիւ թէ
մարդ կ'երթար. այնքան անսովոր և
վախնալու տեղ էր: . . . Ո՛հ, ինչուան ո՞ւր
այլ կու հասնի եղեր նախանձն կոյր և
կամակոր. և ի՞նչպէս դժոխանման խիստ
է եղեր այդ կիրքդ՝ նաև այսպիսի ան-
չար և արժանաւոր անձի դէմ: . . . Ի՞նչ
ողորմելի արարած և ի՞նչ սաստիկ դա-
զան է մարդս մարդու հետ: . . . Աս-
տուած իմ, ազատէ՛ զմեզ այսպիսի կըր-
քերէ: . . .

Արգելական հիւանդին վերջին ձմեռն
այլ անցեր էր. ցանկալի և ուշացած գտ-
րունն այլ եկեր էր. ծաղկունք հետ ի-
րարու բացուէին գոցուէին. և այլ պի-
տի չբացուէին Ոսկեբերանի աչաց առ-
ջև. ո՛հ, այլ պիտի չկոխէր նա հեզա-
քայլ գարշապարօքն Զահանայ հով-
տաց նկարագարդ մարմանդները. այլ
պիտի չդարձընէր դէմքն առաւօտանց
Եփրատայ վազած կողմը, կենսաբեր՝
զուարթարար արեգակն ողջունելու. և
ոչ անմիտը տրտմութեամբ մը՝ անոր
յետին ճառագայթից մնաք բարով ը-
սելու դառնար՝ դէպ 'ի զարհուրելի Ի-
սաւրացւոց քարամուր լեռները: Այլ
պիտի չտարածուէր 40 տարի շարժ-
վարժենի ձեռքն մագաղաթաց վրայ,
երկնից ազդողագոյն պատուէրները՝
երկրիս ազնուագոյն լեզուաւ գծագրե-
լու. — այլ պիտի չերթային թռչելով իր
իմաստուն և մխիթարալից նամակներն
ընդ ծով և ընդ ցամաք, այնքան կարօտ
և տրտմեալ սրտեր սփոփելու, և եկե-
ղեցիներ հաստատելու: — Ոսկեբերանն
այլ պիտի դադրէր. աշխարհ խլանար,
եկեղեցի ամայի մնար, չլսելով զբաղցր
ձայն՝ իւր աննման Խօսնակին: . . .

Իր ակթուր թողլէն և արսորանաց
սկզբէն՝ 'ի վեր՝ իրեք տարին լրացեր էր.
յունիս ամսոյ կէսն էր. արեգական ճա-

ռագայթք շիտակ տեղային ֆ. Ասիոյ լեռնադաշտաց և տափարակաց վրայ, որ ամառնային եղանակին այնքան տաք կ'ըլլան իրենց աշխարհագրական լայնութեան դրից համեմատ, որքան ձմեռը ցուրտ են՝ երկրակազմական դրից բարձրութեանն համար: Յովհաննուսնոր արքայորանաց տեղն Կոկիւսոնէն վեց աստիճան դէպ 'ի վեր հիւսիս էր, և չորս աստիճան մ'այլ դէպ յարեւելք. որով կ'իմացուի թէ հոն այլ սաստիկ ձմեռն պիտի ըլլայ, և անտանելի մեր փափուկ և տկար պանդխտին համար. հիմայ այլ ինչ դժնդակ պիտի ըլլայ այս 600 մղոնի չափ երկայն ճամբան, ասանկ տաք եղանակին, և անանկ անկոխ անվար քարուտ լեռնուտ տեղուանք, և միշտ դէպ յայն կողմն երթալով՝ ուսկից կ'իջնեն այն երկիրնեւորու գետերն, Ջահան, Ալիւս (Գզըլ-ըր-մաք) և Իռիս (Եշիլ-ըրմազ). ըսել է որ միշտ դէպ 'ի դար վեր պիտի ելնէր արքայորան: Եթէ այսքան դժարութիւնք կասկածել կու տան անոր ողջ հասնելուն այն դժար և հեռաւոր արգելանին, ինչ ըսելու է, Հայկակ, եթէ քշուելուն կերպն այլ յիշենք: — Հալածողքն դադատուկ պատուիրած էին սուրբ տանողներուն, որ ամենէն անշէն և անկոխ տեղերէն անցնեն, ամենէն չինայեն, հանգիստ չտան իրենց ձեռքը մատնուածին, և մէկ խօսքով՝ (զոր լաւ իմացուցին անոնց) նային որ 'ի Պիտիւոնտ չհասած՝ ճամբուն վրայ անոր բանը լըմընցնեն. և եթէ այսպէս ընելու ըլլան՝ մեծ վարձք կ'ընդունին և զինուորութեան մէջ առաջ կ'երթան: Վասն զի այս դահիճ քան վարիչ ըսուածքն՝ արեւէ արիւնէ անցած երկու ահարկու վայրագ զինուոր էին. ով գիտէ թէ ինչ բարբարոս ազգէ կամ կրօնքէ, (եթէ կրօնք այլ ունէին այնքան անգութ անկրօն հալածչաց պաշտօնեայ եղողքն): Բաւական ըլլայ ըսելն՝ որ իրենց պաշտօնը յանձնուածին համեմատ կատարեցին, մանաւանդ մէկն. անանկ որ այն երկայն ճամբուն հազիւ քառորդ կամ երրորդ մասն ըրած՝ քշողք և քշել տը-

ւողք իրենց վախճանին հասան: ... Կոկիւսոնէ 'ի Կոմանա, ուր որ միայն կըրցաւ հասնիլ Սուրբն, շիտակ գծով այլ 150 մղոն մը կ'ըլլայ, իսկ իրեն քշուած ծուռ մուռ ճամբաներով՝ որ մեզ անծանօթ է, թերեւ կրկին երկընցած ըլլայ. այս յայտնի է որ երեք ամսոյ չափ քշեց: ...

Երեք ամիս անդադար մարտիրոսութիւն մը, երկու աւազակ դահճաց ձեռք այն ճամբուն վրայ: ... Ով կրնար դիմանալ. — միայն Ոսկերեքան: Իր վերջին ըսած խօսքէն յայտնի է՝ որ առաջին ըսածն այլ էր այն՝ զոր ստէպ կ'ըսէր և ըսելէն դադրիլ չեմ կրնար կ'ըսէր. փառք քեզ Աստուած, յաղագս ամենայնի: — Քանի սրտապատառ էր լսելն զայն վերջին անգամ՝ կոկաց քարերուն և ջրերուն մէջ, որք երբեմն աշխարհիս ամայագոյն տեղն՝ հիմայ դըրախտ մը դարձեր էին մեր խօսնակին. — ով լսեց այն Ոսկերեքնին վերջին մընաս բարովը՝ առ երեքամեայ նժդեհութեան տեղը. առ այն ծխոտ մխոտ խըցիկը տանն Դէոսկորի, որ Անտիոքայ և Բիւզանդիոնի պատրիարքական բեմից փոխանակ եղեր էր. — թերեւ երանելի Պապուն ըսածին պէս՝ բաց յԱստուծոյ և ըսողին գիտակցութենէն՝ ոչ դք լսեց: Վասն զի կ'երեւի թէ անկարծ և անուկընկալ (գուցէ և գիշեր) ատեն՝ խաւարասէր բուրձակաց նման՝ վրայ հասան չարամագիլ վայրենի որսորդքն, և խլեցին մեր անգէն անմեղ եկեղեցւոյ խօսնակ վարուժանը. չթողլով բան մը հետն առնուլ, բաց անկէ զոր չէին կրնար արգելուլ. — իր ազամանդ սիրտը¹:

Ով Տէր, ինչեր կրեց քու հրաշակերտդ, այն մեծ սիրտն՝ իր երկրաւոր կենաց այս յետին երեք ամսուն մէջ. ինչեր ազդեցին անոր իր մարմնոյն կրած չարչարանքն, անճոռնի չարչարողաց կերպարանքն, խօսքերն, գործքերն. — անծանօթ և անմարդի տեղեաց դժա-

¹ Թէպէտ Գէորգ պատմիչն համարի թէ հետը կային երկու քահանայք և սարկաւագ մը, որք քանի մը հարկաւոր բաներ այլ հետերնին առած էին:

բութիւնն, լուութիւնն, սոսկումն, և ծայր ճոթ չերեխն. — զուրկ, հեռի և մենիկ մնալն ամեն սրտակցէ, ամեն բարեկամէ, ամեն մխիթարչէ. — ոչ խօսիլ և ոչ գրել կրնալն առ Ոլտմպիադա և առ այլ թղթակիցսն. — այնքան հաւատարմաց ջանքէն՝ և խոստմունքէն միայն ամենէն մեծին՝ սրբազան Պապուն վերջին խօսքին ստուգուիլն, թէ « փորձուած զտուած խղճմտանքն՝ պիտի ձգէ իր խարիսխը 'ի նաւահան » գիտն խաղաղութեան » . խօսք մը՝ որ միայն լռին արձագանգ մը կ'ըլլար իր անդադար և յաղագս ամենայնի՝ Աստուծոյ փառք տալուն : — Ո՛վ երջանիկ հայկական ճանապարհ, — թէպէտ և դժնդակ, այս, և մահառիթ մեր Սըրբոյն. — այլ դու քեզի երջանիկ՝ որ անոր յետին քայլից կնիքն առիր. ո՛ւր էր թէ յայտնուէիր, գտնէի տեսնէի այն ուխտագնալի հետքը, և թէ սողալով այլ հարկ ըլլար՝ անցնէի Ոսկերեքան խօսակիս յետին անցքէն : — Հարաւէն 'ի հիւսիս բոլոր փոքր Հայոց երկայնքն էր այս եռամսեայ ճամբան, գրեթէ ճիշդ երկու Հայոց բացաճիգ սահմանաց միջոցն, 'ի Կոկիւտնէ ցկումանա : —

Մարդկութեան մեծագոյն ամօթոյ գործոց մէկը ծածկելու համար, կամ Աստուծոյ ընտրելոյն՝ միայն իրեն համար քաշածը մենէ գաղտուկ պահելու համար, այս յետին ժամանակին լուրերն չհասան յերկիր, միայն երկինք գիտեն. իսկ մեզի այսչափ յայտնեցաւ, որ շատ անխնայաբար և նեղութեամբ քչեցին զսուրբն այն ճամբէն, ամենեւին չնայելով օդոց և գետնին անհարթութեան, և արտօրելոյն տկարութեան : Օր հասարակի տապախառն տաքի տուն քաշկըռտելով կու տանէին Սուրբը՝ հետեակ և ցաւազին ոտքով. գըլխէն այլ ծածկոցը խլած՝ անմաղ գազաթը, որ Եղիսէին նման կունտ էր, կ'ըսէ հաւատարիմ՝ պատմիչն : Կութողուն չարաչար տողորելու, արդէն ինքն ենթակայ էր գլխի տաքութեան և ցաւոյ. իսկ հոս հիմայ ինչ կ'ըլլար : Երբեմն այլ սահանարաց երկնքէն անձ

րեի ատեն՝ ճամբայ ընել կու տային. ջուրն կունրկէն և գոգէն վար կ'իջնէր կ'ողողէր բոլոր մարմինը : . . . Եւ ասոնք կողն ո՛վ էր. — Ոսկերեքան, այն մէկիկ խօսնակն եկեղեցւոյ. և ինչ ատեն կրէր. այն քրիստոնէութեան պայծառ և խաղաղ ատեն, կայսերութեան փառաց և ճոխութեան մէջ : . . . Այսքան կիրք և այսքան քաղցր համբերութիւն՝ գուցէ քարերն անգամ ճաթեցրնէին. քարասիրտ դահճաց մեկն այլ նման փրիստոսի քովի աւազակաց մէկուն՝ յիշեց որ ինքն այլ իր քշածն այլ մարդ են, շարժեցաւ վերջապէս 'ի գութ, մինչդեռ ընկերն ձախակողմեան այլ աւելի խստանալով խոժոռէր, ապառաժնար, սպառնար, հայհոյէր, եթէ մէկն իրեն աղաչէր որ քիչ մը գթով վարուի. հարկ կ'ըլլար որ միւսն շատ հեղ չհետևի սըրտին ազգմանց, վախնալով հալածողաց չարութենէն և ընկերին մատնութենէն, բայց երբ նա քիչ մը հեռացած ըլլար, ձեռքէն եկած օգնութիւնը կ'ընէր Սըրբոյն :

Այսպէս չափեցին այն ծանր և երկայն երեք ամիսները. կտրեցին անցան բոլոր Զահանայ և Սիհունի և Ալիւսայ բարձրատափերը, հասան Իռիսայ հարաւային օժանդակին (Թօղանլը—սու կամ Թօգադ—սու). անցան զայն այլ, և եկան 'ի Կունաւա կամ Կունաւիս քաղաքաւանը, որ գրեթէ միջասահման է փոքր Հայոց և Պոլեմոնական Պոնտոսի, Դասեմոնեան դաշտին մէջ (Գադ—օվա սը). Եւզոկիա (Թօքադ) քաղաքէն 7—8 մղոն հեռու դէպ յարեւելեան հիւսիս, և դեռ ծանօթ Կիւնեկէք անուամբն. որ հին ատեն անուանի ուխտատեղի էր Անահտայ կամ Լուսնի դից' (Մա կամ Մառիկ անուանեալ) ¹, և մեծ տօնաւաճառ Հայոց, ուր քրմապետն գրեթէ թագաւորական իշխանութիւն ունէր, և հազարաւոր քուրմ ու քրմուհի : Փրիստոնէութիւնն ջնջեց զանոնք, և զտեղին նուիրեց Աստուծոյ ճշմարտի :

¹ Ուրիշ Կումանա մ'այլ կար 'ի Կապադոքիկիս, նոյնպէս անուանի այս կողմ պաշտամանց համար :

Մեր Լուսաւորչի ատեն Կոմանա առանձին եպիսկոպոս մ'ունէր Բասիլիսկոս անուամբ՝ որ բնիկ Անտիոքացի էր. այն ատեն Հռովմայեցոց իշխանութեան տակ էր Կոմանա. և մինչ Հայաստան Տրդատայ ձեռքին տակ կու վայլէր 'ի նորընկալ քրիստոնէութեան, հոս Մաքսիմիանոսի հալածանքը կունեղուէր. որ և պատճառ եղաւ եպիսկոպոսին նա հատակութեանն 'ի Նիկոմիդիա (312), ուսկից բերին մարմինն և աս քաղաքաւանէն քանի մը մղոն հեռու թաղեցին, վրան այլ եկեղեցի մը կանգնեցին, որ եղաւ անուանի վկայարան մը¹: Արդ հոս իր հայրենակցին հանգստեան քով՝ հանգչեցաւ Ոսկեբերան սեպտեմբերի 13^ն գիշերը. և երբ Յակոբ նահապետին պէս իր յոգնած և ցաւած գլուխը դրաւ այն սուրբ քարին, տեսաւ փափագելի տեսիլքն այլ. հանդերձեալ երանութեան լուսեղէն սանդուղն, ուսկից աւետաւոր գալով Ս. Բասիլիսկոս՝ ըսաւ, «Զօրացիր եղբայր իմ Յովհաննէս, վաղիւ 'ի միա» սին լինիցիմք առաջի Գրիստոսի»: Նոյն Սուրբ վկայն, կ'աւանդեն, թէ երեցաւ իր նշխարաց պահապան քահանային այլ, և պատուիրեց իր հանգըստարանին քով տեղ պատրաստել Յովհաննու:

Ծագեցաւ վաղուեան օրն, օրն մեծ և յաւուրս Ոսկեբերանի: Մարմնոյն տրկարութենէն և յայտնուած տեսիլքէն գիտնալով որ այլ ամեն բան իրեն համար լմննալու վրայ է, փափագեցաւ գոնէ կենաց վերջին օրն հանգստեամբ պատրաստուիլ՝ նոր կենաց առաջին և անվերջանալի օրուան. խնդրեց պահապաններէն՝ որ ուշանան հոն ինչուան ժամը հինգ: — Ո՛վ խեղճ խնդիրք, և անխեղճ փոխարէն: — Զէ, չըրին իրեն այս շնորհքս այլ, զոր գլխութիւնն չի զլանար յանցաւոր մահապարտաց այլ. նաև բռնաւորք շատ անգամ ասանկ բանի դէմ չեն կենար: Բայց Ոսկե-

բերան մը ասոր այլ արժանի չեղաւ: Յիշեց իր գերագոյն տէրն ու վարդապետը՝ երկու աւազակաց մէջ չոր փայտի վրայ դամուած, ծարուած, մեռած: Դարձեալ փառք տուաւ Աստուծոյ, և ելաւ. թող տուաւ որ քաջքըչեն վատուծ և երեժտկող մարմինը, զոր իրենց մէ աւելի իրեն քաջէր հոգն յետին հանգըստեան: Կիսափետ կիսախեղդ հաւկի մը պէս առին հրեցին քեցին, ինչուան 30 ասպարէզ (3-4 մղոն) առապար երկրի վրայ. վերջապէս հասկըցան որ եթէ քիչ մ'այլ առաջ քշեն՝ ձեռուրնին մաշած կմախք մը պիտի մընայ, որոյ մէջ արդէն միայն սիրտն ու միտքն և քիչ մ'այլ շրթունքն՝ ողջ կ'երեւէին: Իրենց անարժան վարձուց վախճանն հասած էր. ուրեմն գոհութեամբ փութացան նորէն յետ դառնալու¹. Նորէն այն երկայն ասպարէզներէն քաշելով քշելով բերին հոգեվար խօսնակը. անկէ ետեւ անօգուտ բեռան մը պէս՝ ձգեցին իր փափագած հանգստարանին քով:

Հասաւ առաւօտանց ժամադրեալ ատենն. այն վերջին ժամուն մէջ այլ այնպէս մեծ և վսեմ երեցաւ Ոսկեբերան, ինչպէս չէր երբէք երևած իր Կ.Պօլսոյ բարձր բեմէն կայծակնաբար բարբառելուն ատեն: Ոչ մահացու և ոչ անմահ, այլ թէ կրնամ ըսել՝ աստուածակերպ իմն երեցաւ. երկրաւոր աստուած մը՝ որ երկնաւոր Աստուծոյ կ'աւանդէ իր հոգին: Մտնելով 'ի վկայարան սրբոյն Բասիլիսկոսի՝ պահ մը բոլոր ցըրուեալ ոյժը ժողովեց, իբրև արեգակն իր երեկոյեան ճառագայթները. որոց վրայ բարձրագոյն ճառագայթ մ'այլ աւելի կու փայլէր — մերձեցեալ անմահութիւնն: — Ո՛չ որպէս մտաւ յաշխարհ, այնպէս ելաւ յաշխարհէ. այլ գիտութեամբ, յօժարութեամբ և վեհ հանդարտութեամբ, միանգամայն և մեծ պատրաստութեամբ: Մահուան օրն է բանականը անբաններէ զատողն

¹ Ըստ ոմանց այս Ս. Բասիլիսկոս էր զինաւորն, ազգական Ս. Թէօդորոսի, Ամասիացի, և հոս 'ի Կոմանա նահատակեցաւ յամին 507:

¹ Ըստ ոմանց ճամբան մոլորելով նորէն յետ դարձան:

և ոչ ծննդեան օրն : — Մէկ կողմէն կուրած՝ մէկայլ կողմէն առած ուժովն՝ կանգնեցաւ, և հոն վերջին սպասաւորութիւն մ'ընելու եկողներէն՝ ուզեց նոր և մաքուր լաթեր . իր եռամսեայ և եռամեայ պանդխտութեան քճքճեալ և աղտեղեալ զգեստիկն հանեց, տուաւ փափագողաց . և ինքն գլխէն ինչուան ոտից աման՝ մաքուր ճերմակ հագաւ . իբրև հարսնութեան գացող կոյս մը՝ իր պարկեշտ և խաչազգեաց մարմինը ուղելով զարգարել . անոնց վրայ առաւ քահանայութեան սուրբ զգեստներ և նշաններն այլ . և ջահավառեալ աշտանակի մը պէս կանգնեցաւ առաջի Աստուծոյ . մատոյց սուրբ խորհուրդը, հաղորդեցաւ ընդ կենարարին, ընդ որում բոլորովին խառնուելու վրայ էր : Վերուց մէկ մ'այլ իր աներկրաքարչ բազուկները, դարձուց 'ի վեր սրբահայեաց աչքերը, կեցաւ յաղօթս, 'ի զմայլումն, 'ի . . . : Արդեօք Ահարոն 'ի գլուխ Հովր լերին, կամ Մովսէս 'ի գլուխ Աբարիմայ՝ ասկէ վսեմ էին իրենց վերջին վայրկենին : — Ոսկիբերան ըսաւ իր երկրաւոր կենաց վերջին խօսքն առ Աստուած . ապա կոթնեցաւ, հանգչեցաւ, ողջունեց չորս կողմն եղողները, և ամենուն լսելի ու զուարթ ձայնով՝ յետին անգամ՝ և յետին բան ըսաւ, փառք քեզ Աստուծոյ, յաղագս ամենայնի, վրան աւելցրնելով՝ Ամէն . որոյ յետին վանգը հազիւ լմնցուց, կամ դեռ կուհնչէ յաւիտենական երանութեանց մէջ : . . .

Աստուածային հիանալի տեսչութեան և երկայնամտութեան քաջանշան մէկ հանդէսն այլ այսպէս հոս կատարեցաւ, այսպիսի մեծ և արդարեւ Մեծ անձի մը կենօր և վախճանաւ . զոր Տէրն իր ամենէն սիրելեաց պէս՝ թողեր էր յառեւելոյթ կամս վարչաց կամ բռնաւորաց երկրի : Եւ երբ ասոնց կարծած փափագն 'ի գլուխ ելաւ, և նախանձն հասաւ մինչև 'ի վրէժ մահուն, երկինք՝ որ և յերկրի պատուեն ըզսուրբս իւրեանց, անժանօթ կերպով մը դրդում ձգեցին նոյն օր նոյն ժա-

մուն հեռաւոր և զանազան ժողովրդոց բարեւէր անձանց, որք գրեթէ առանց իմանալու իրարու շարժելուն պատճառն՝ եկան գտուեցան 'ի Կոմանա, բազմութիւն բարեպաշտից, մանաւանդ միանձանց և կուսանաց՝ 'ի Հայոց, 'ի Պոնտոսէ, յԱսորւոց և 'ի Կիւլիկիոյ, և միաբան պաշտամամբք, աղօթիք, երգօք և արտասուօք, և ամենայն կարգօք եկեղեցւոյ, մեծաւ սգով և սիրով իջուցին հանգուցին չարչարակիր և սրբադնեալ մարմինն 'ի տապան, 'ի քով նըշխարաց Ս . Բասիլիսկոսի՝ . քաշելով վրան ծանր և մեզի սրտակտուր կափարիչը, որ ծածկեց յաչաց երկրի՝ իր 63 (կամ 50) տարի տարփալի տեսարանաց մէկը : . . .

Ո՛հ, ինչպէս կրնամ ես հեռանալ այս կափարչէս, Հայկակ, առանց հրաւէրք մը տալու՝ նախ այն նախանձոտաց՝ որ յայսքան վիշտ, մահ և յօտար գերեզման դատապարտեցին այս վեհագոյն մարդը : Եկէք ուրեմն ո՛վ ժողով ժանտից . . . (բայց չէ . իմ հեզ և անյիշալար վարդապետիս գերեզմանին քով՝ ինչպէս զձեզ անուանեմ) . եկէք ըսեմ, ո՛վ մոլորեալք, Թէոփիլեանք և Եւդոքսեանք, տեսէք ըրածնիդ : Ատելութիւն և նախանձ ինչուան այս ատեն այսքան մեծ որս մ'ըրած էին արդեօք . — արդեօք տեղ մը այսքան մեծ արժանիք և արդիւնք՝ այնքան չնչին պատճառօք՝ այսպիսի ցաւալի և անարժան փոխարէն մ'ընդուներ էր : Ո՛վ այսպիսի Ոսկիբերան մը չարութեամբ լուցուց . ո՛վ ասանկ աղամանդ սիրտ մը, ասանկ անդիւտ դանձ մը՝ ջանաց կորսընցընել : . . . Թիրաւի այնքան մեծ է ձեր յանցանքն, ամօթն և խայտառակութիւնն՝ առաջի ամենայն ազգաց և դարուց, որչափ փուճ ելաւ ջանքերնիդ . ոսկին այն՝ մշտափայլ կայ մնայ մթնցը-

1 « Որ և մատուցմամբ սրբոյ խորհրդոյն՝ Աւանդեցեր 'ի Տէր զՏօգիդ հմտական : Իսկ վկայարանն Բասիլիսկեայ Ինքնին բանայր զտապանն իւրական Եւ ընդունէր զգանձն աստուածական » : — Գանձ 'ի Խաչապուրոյ :

նելով ձեր ժանգը . աղամանդն այն՝ ուրուն հետ զարնուեցաք՝ մանրելով ցրուելով զձեզ՝ կու մնայ անմաշ : . . .

Բայց դուք կիրք չարածնունդք՝ որ բոյն զնեելով՝ ի սիրտ մարդկան կու ծնանիք ամեն ժամանակ , դու գեղնած նախանձ և դու ժանեւոր զրպարտութիւն , դուք մինչև ցերբ կու հալածէք զանոնք՝ որոց սրտին մէջ չկայ ձեր տեղն : — Եթէ քիչ անգամ այդպիսի մեծ անձ կու գայ յաշխարհ , կամ մէկ միայն Ոսկիբերան , սակայն քանի քանի բարեսիրտք և բարեմիտք՝ ձեր զինուց և ժանեաց զոհ կ'ըլլան . — քանի բերանք՝ գոնէ արծաթիք և անուշիկք՝ ձեր չչելոյն՝ համբաւան . — քանի մարգարտանման մաքուր սիրտք՝ ձեր ցաւէն փշրեցան . — քանի գրիչք՝ որք երկրիս վրայ կրնային անջինջ գիծ մը թողլու , ձեր բռնութենէն զաղրեցան կոտորեցան . — ո՞րքան ճշմարտութիւնք ձերստութենէն փախըստական եղան և լռեցին իսպառ . — ո՞րքան պայծառ նշոյլք՝ ձեր խաւարին մէջ թաղուած մնացին . — և ո՞րքան անմահ

մնալու մարդկանց՝ դուք շուտով գերեզման փորեցիք , կամ թէ և ողջ ողջ կորստեան կափարիչը վրանին կոթնցուցիք :

Իսկ դուք ո՞վ աղնիւք , որոց երկինք շնորհեցին չափով մը՝ Յովհաննու նմանութիւնը , — ճշմարտութիւն , հանճար , գորով և հալածանք . — դուք՝ կռեցէք ձեր չափը ձեր կիրքը , և ձեզմէ առջիններուն կրածը . և եթէ իմագզակիցս և արենապիցս այլ էք , յիշեցէք ձեր նախնի Ներսէսները , Մովսէսները , Սահակները , Եղիշէն , Խոսրովիկն ու Ղազարը . և եթէ բաւական չեն ձեր այրած սրտին՝ առնոց կիսաքանդ անայցելու գերեզմաններն , եկէք հոս՝ ի տարագիր տապան մեծի Խօսնակին Եկեղեցւոյ . հոս , կամ չգիմանալով՝ այս կափարչին վրայ դուք այլ փշրեցէք , և կամ համբերութեամբ դիմանալով , « Փառք քեզ Աստուած յա » զագս ամենայնի » կանչեցէք , ու լռեցէք :

Հ. Դ. Մ. ԱԼԻՇԱՆ

Կը շարունակուի :

ՁՈՐՆ ՅՈՎՍՏՓՍՏՈՒ

Ամենախումբ տօնավաճառ հանդիսի
Անծայրածիր հուսկ հրապարակ մահացուաց .
Ուր մատուցին յատեան վաճառքն անթերի ,
Անմահութիւնն երկնից , եւ մահ սանդարաց :

Վաճառականքն խուռնընթաց կուտեսցին ,
Հողմավարեալ զերդ աւազոյ դէզ անթիւ .
Իրաւադատն ինքն անդ Աստուած յարդար գին
Ամենեցուն տացէ զվաճառսն ճշդիւ :

Եւ աւանիկ ճեղքեալ ալուցն անդընդոց ,
Մինչ այլք անդէն ձեռս ի ճակատ կորակոր
Ստանձնեալ ըզմահ սուղին ի սեաւ վիհ խորոց .

Այլք ժառանգորդք անմահութեան երկնաւոր՝
Աղանաթեւ յուլփեան արփիս սըլասցին ,
Յերկուց աստի՝ մեզ ո՞վ ընկեր , ո՞ր բաժին :

Հ. Ա. Ե.